

Damian Sitkiewicz

Spis ziemian powiatu radzyńskiego w latach 1926/1927 w świetle *Księgi Adresowej Polski*

Księgi adresowe pojawiły się w Polsce pod koniec XIX w., ale ich właściwy rozwój przypada na okres dwudziestolecia międzywojennego. Wysoki przyrost demograficzny oraz postępująca wraz z nim rewolucja przemysłowa, a także przyspieszenie procesów urbanizacyjnych przyczyniły się do znacznego zróżnicowania i zaktywizowania wielu gałęzi gospodarki na ziemiach polskich. Stąd wynikła potrzeba dotarcia do szczegółowych informacji, które usystematyzowane według jasnego schematu, powinny dawać odpowiedź dotyczącą ich lokalizacji i specjalizacji. Te potrzeby zaspokajały księgi adresowe, w których w sposób przystępny można było znaleźć adres określonej firmy (lub urzędu) bądź osoby prywatnej wraz z adresem oraz informację o działalności tego podmiotu. W okresie późniejszym, wraz z rozwojem sieci telefonicznej, wprowadzono do ksiąg również numery telefoniczne.

Regionem Polski, w których księgi pojawiały się jako pierwsze była Wielkopolska, stanowiąca w XIX w. część Królestwa Prus. Kolejne wydawnictwa tego typu pojawiły się także na terenie Galicji i Królestwa Kongresowego. Były to zazwyczaj spisy mieszkańców ułożone alfabetycznie, przy których zawarto także informacje o aktywności osób. Podawano również dokładny adres. Takie zestawienie zawierała m.in. *Księga adresowa miasta Warszawy*¹. W ten sposób korzystający mógł w szybki sposób znaleźć informacje o poszukiwanym specjalście w danej dziedzinie. Zupełnie inny układ zaprowadzono natomiast w *Księgach Adresowych Polski*, wydawanych w okresie międzywojennej Rzeczypospolitej. Każdą z ksiąg podzielono według alfabetu

¹ *Księga adresowa miasta Warszawy*, Warszawa 1897.

na województwa, w obrębie których w układzie alfabetycznym przedstawiono dane adresowe, informacje o poszczególnych miejscowościach z uwzględnieniem mieszkańców prowadzących działalność o charakterze gospodarczym, produkcyjnym, usługowym lub publicznym.

Spśród gąszczy informacji, które badacz odnajdzie w omawianych wydawnictwach, znajdują się także te odnoszące się do warstwy ziemiańskiej. Zostały one zamieszczone, po uprzednim opisie każdej gminy i jej władz, przy czym wydawca postarał się, aby właściciele ziemscy byli wymienieni na pierwszym miejscu. Tak więc każdy ziemianin został zaprezentowany z imienia i nazwiska, po czym podano nazwę dóbr ziemskich, która doń należała oraz wielkość majątku oszacowaną w hektarach, a także przynależność administracyjną do danej gminy. Ułożenie pełnej listy właścicieli ziemskich na podstawie ksiąg adresowych nie jest możliwe ze względu na niepełne informacje przekazywane redakcjom przez gminy. Niektóre z nich, na co wskazuje komparatystyczne zestawianie informacji o właścicielach z pozostałych województw, nie przekazywały rzetelnych informacji, a niekiedy nawet nie przysyłały żadnych danych na temat ziemiaństwa. Można założyć, że pełne uzyskanie tego typu informacji w ogóle nie jest możliwe. Co prawda uzupełnienie poniższej listy poprzez kwerendę archiwalną w hipotece radzyńskiej znacznie wzbogaciłoby naszą wiedzę na ten temat, jednak nie mielibyśmy pewności, czy mówimy o wszystkich istniejących przed wojną majątkach w powiecie radzyńskim. Głównym powodem, dla którego byłoby to zapewne niemożliwe jest fakt, iż nie każdy z majątków ziemskich posiadał księgę hipoteczną. Należy przypuszczać, że były one prowadzone dla wielkiej własności, czyli dla majątków, liczących powyżej 100 ha. Natomiast dobra ziemskie, które ledwo przekraczały próg uznawany za niezbędny do tego, aby być uznane w obrębie przedwojennych województw centralnych za ziemiańskie (do nich również zaliczono województwo lubelskie w ówczesnych granicach), czyli 50 ha ziemi², mogły częścięć niż w przypadku większych majątków, nie zostać poddane sądowej hipotece. Sięgnięcie tedy, nawet do notariatów, może również spalić na panewce. Niemniej informacje zamieszczone w niniejszym zestawieniu posłużyć mogą do prowadzenia badań genealogicznych nad ziemiaństwem północnej Lubelszczyzny i Podlasia. Poza tym szczegółowe informacje o położeniu majątku w określonej gminie ułatwią prowadzenie dalszych poszukiwań, wskazujących na aktywność ziemianina na zarysowanym mikroobszarze. Zamieszczona lista może umożliwiać rozpoczęcie badań nad strukturą agrarną majątków ziemskich powiatu radzyńskiego, jak i południowej Lubelszczyzny w okresie II RP. Dla poprzedniego okresu zaś materiał o podobnym charakterze zaprezentował Grzegorz Welik³. Ten sam autor opublikował również listę właścicieli ziemskich z okolic Radzyna z połowy XIX w⁴. Nie istnieją natomiast jakiegokolwiek

² B. Gałka, *Ziemiaństwo i ich organizacje w Polsce lat 1918-1939*, Gdynia 1992, s. 24.

³ G. Welik, *Spis właścicieli ziemskich guberni siedleckiej*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie”, z. 11/1999, s. 64-96, gdzie autor zamieścił listę ziemian Guberni Siedleckiej z 1888. Jednym z powiatów, wchodzących w skład guberni był radzyński i nazwiska ziemian tam zamieszkałych zostały, wraz z nazwą dóbr do nich należących, zamieszczone.

⁴ Tenże, *Spis ziemian z okolic Radzyna i ich właścicieli w połowie XIX wieku*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 1/2001.

tego rodzaju zestawienia dla okresu II wojny światowej, zarówno dla powiatu radzyńskiego, jak i dla województwa lubelskiego⁵.

Materiał zgromadzony na podstawie księgi adresowej jest więc jedynym znanym dotychczas zestawieniem, poza *Spisem alfabetycznym obywateli ziemskich w Królestwie Polskim*⁶. Poza nimi należałoby również wskazać na księgę adresową, która została wydana przez okupantów niemieckich i austriackich⁷. Ponieważ obszar ziemi radzyńskiej został okrojony i podzielony nie tylko między sąsiednie powiaty, ale także pomiędzy General-Gubernatorstwo Warszawskie (zarządzali nim Niemcy), a General-Gubernatorstwo Lubelskie (zarządzane przez Austriaków), stąd informacje o dobrach ziemskich powiatu radzyńskiego w okresie I wojny światowej są zawarte w szeregu danych dotyczących właścicieli ziemskich i ich własności wielu różnych urzędów. Tak więc prowadząc badania nad zagadnieniem ziemian podczas I wojny światowej kwerendzie należałoby poddać dokumentację szczebla powiatowego kilku graniczących z radzyńskim powiatów, a także materiał szczebla wojewódzkiego (odpowiadający dwóm gubernatorstwom), zarówno okupacji austriackiej, jak i niemieckiej. Informacje, które zostały zamieszczone w księdze adresowej z okresu I wojny światowej są niepełne, obejmują jedynie część nazwisk ówczesnych ziemian powiatu radzyńskiego. Dalszym więc zadaniem powinno być wyszukanie reszty nazwisk, które są rozrzucone (wraz z nazwą dóbr) w obrębie tej księgi.

Za najobfitsze źródła drukowane, mające usystematyzować wiedzę o ziemianach tego obszaru należy uznać księgi adresowe z okresu międzywojennego, pochodzące m.in. z lat: 1925/1926⁸; 1926/1927⁹, 1928¹⁰, 1930¹¹. Na kanwie przedostatniej Górzyński i Epsztejn stworzyli spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930, który został wydany w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Jeden z tomów niniejszego wydawnictwa zawierał spis właścicieli ziemskich z Lubelszczyzny, w którym czytelnik nie może jednak zorientować się, czy poszukiwany ziemianin był mieszkańcem i posiadaczem dóbr w danym powiecie¹². Z podziału na jednostki administracyjne, takie jak powiaty bądź gminy autorzy całkowicie zrezygnowali, co utrudnia poszukiwania. Taki zresztą podział zastosowali niestety także dla innych województw. Wydaje się, że uwzględnienie przynależności dóbr ziemskich do gminy i powiatu stanowi niezbędny składnik informacyjny przy prowadzeniu badań, zwłaszcza o charakterze własnościowym lub biograficznym. Według zestawienia, sporządzonego na podstawie księgi adresowej z lat 1926/1927 należy stwierdzić, że w

⁵ O ziemiaństwie ziemi radzyńskiej w tym okresie powstał dotychczas jeden artykuł: J. Kowalik, *Ziemiaństwo [w] Ziemi radzyńska 1939-1944*, t. VI, Radzyń Podlaski 2010, s. 229-240.

⁶ *Spis alfabetyczny obywateli ziemskich Królestwa Polskiego ze wskazaniem ostatniej stacji pocztowej*, Warszawa 1909.

⁷ R. Messe, *Adressbuch für industrie, handel und landwirtschaft*, Berlin-Warschau 1916.

⁸ *Księga Adresowa Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926 r.*, Warszawa 1925.

⁹ *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handlu przemysłu, rzemiosł i rolnictwa 1926/1927*, Warszawa 1926/1927.

¹⁰ *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1928.

¹¹ *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1930.

¹² *Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930. Województwo lubelskie. Województwo lwowskie*, Warszawa 1990.

powiecie radzyńskim istniały 73 majątki ziemiańskie. Spośród nich największy majątek posiadał Andrzej hr. Potocki. Był on posiadaczem 10 wsi o łącznej wielkości przekraczającej 7 700 ha. W rękach Potockiego znajdowały się także najobszerniejszy majątek ziemski w powiecie Tuliłów w gminie Misie (3111 ha). Za najmniejszy zaś uznać można dobra Michała Mrocza, posiadającego w Miłkowie w gminie Suchowola jedynie 50 ha ziemi. Pod względem struktury agrarnej największą grupę stanowiły dobra w przedziale 500-1000 ha, których istniało w powiecie 26. Majątków najmniejszych o pow. 50-100 ha było jedynie 6. Na ziemi radzyńskiej leżało również 9 majątków o pow. przekraczającej 1000 ha. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż grupę najliczniejszą reprezentowało jednak ziemiaństwo średniozamożne, wśród którego słusze wydaje się wydzielenie dwóch progów, odnoszących się do wielkości dóbr ziemskich. W pierwszym z nich znajdowały się dobra o pow. 100-300 ha w liczbie 15. W drugim zaś te o pow. 300 – 500 ha, w liczbie 17. Według obliczeń więc majątków o powierzchni od 100 do 1000 ha było w powiecie 60.

Przedstawiona poniżej lista stanowi jedynie wstępne zestawienie i nie jest pełnym spisem ziemian, zamieszkujących ziemię radzyńską. Mam nadzieję, że stanie się ona inspiracją do prowadzenia dalszych badań nad majątkami ziemiańskimi oraz działalnością społeczno-polityczną tej warstwy.

Spis ziemian ich własności 1926/1927

L.p.	Imię i nazwisko właściciela	Nazwa dóbr	Wielkość majątku (w ha)	Gmina, do której majątek należy	Numer strony w księdze adresowej, z której pochodzą informacje
1	Chełmicka Wanda	Stara Wieś	207	Biała	1084
2	Czarnecki Rudolf	Miłków	169	Suchowola	1180
3	Czermiński Konstanty	Aleksandrówka	631	Szóstka	1182
4	Czetwertyńska Maria	Kopina	562	Milanów	1152
		Milanów	1248		
		Mogiłki	263		
		Wierzbówka	239		
5	Czetwertyński ks. Seweryn	Branica	350	Suchowola	1180
		Jezioro	268		1180
		Suchowola	2166		1180
6	Czetwertyński Włodzimierz	Gęś*	170	Jabłoń	1103
		Rudzieniec	1980		1109

7	Delekart Stefan	Danówka	195	Żerocin	1202
8	Drabińska Wanda	Żerocin	653	Żerocin	1202
9	Dragan Karolina	Przegaliny	67	Przegaliny	1162
10	Grocholska Józefa	Planta	1461	Brzozowy Kąt	1091
10		Wiski	887		1091
11	Jasiński Bolesław	Dołha	425	Żerocin	1202
12	Jaźwińska Maria	Borki	1080	Biała	1084
13	Jefremow Borys	Nadwitne	139	Biała	1084
14	Klukowski Władysław	Miłków	51	Suchowola	1180
15	Kostjan Władysław	Puchowogóra	53	Jabłoń	1109
16	Kozłowski Władysław	Lipiec	156	Szóstka	1182
17	Leski Jan	Listki dzierz.	314	Zahajki	1202
		Łuzki	672		1147
18	Lipczyński Leon	Kolano	853	Jabłoń	1109
19	Lutyński Antoni	Żelizna	368	Przegaliny	1162
20	Łochina Mikołaj	Wysokie	117	Zahajki	1195
21	Łukomski Aleksander	Zminne	581	Suchowola	1180
22	Majchert A.	Kolembród (Królówbród)	514	Przegaliny	1114-1115
23	Michałowski Władysław	Witoróż	717	Żerocin	1202
24	Mierzejewski Zygmunt	Rogoźnica	499	Tłuściec	1184
25	Milkiewicz Maksymilian	Wrzosów	338	Biała	1084
26	Mroczek Michał	Miłków	50	Suchowola	1180
27	Ostrowski Władysław	Bedlno	320	Biała	1084
28	Ośmiałowski Stanisław	Żabików	423	Biała	1084
29	Paprocki Franciszek	Przegaliny Wielkie	104	Przegaliny	1162
30	Pliszczyński Piotr	Ostrówki	515	Szóstka	1158
31	Podbielski Kazimierz	Bezwola	996	Wołyń	1084

Źródło: *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handli przemysłu, rzemiosł i rolnictwa 1926/1927*, Warszawa 1926/1927.

* W księdze podano jedynie, że właścicielem jest ks. Czetwertyński. Nie podaje jednak imienia księcia. Wydaje się jednak, że Włodzimierz posiadał dobra w gminie Jabłoń, natomiast Seweryn ks. Czetwertyński w gminie Suchowola.

** Księga adresowa z lat 1926/1927 nie podaje nazwy dóbr, które posiadał Aleksander Sabo w gminie Zahajki. Wymieniono tam jedynie skrót, pochodzący od nazwy dóbr – Lit. B. Dopiero księga z 1930 r., podaje, iż chodzi o miejscowość Bareza. Zob. *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1930, s. 621.

Skróty:

dzierż.-dzierżawca